

Альона Романова

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут
права, психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
aliroma@ukr.net

СУТНІСНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛЮДИНИ У ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ

<http://doi.org/10.23939/law2020.28.083>

© Романова А., 2020

З'ясовується особливість сутнісних властивостей людини у природно-правовому просторі що полягає у можливості вибору людиною того чи іншого виду власної поведінки, а також проблем самооцінки, системи цінностей, ціннісних орієнтацій та свободи людини.

Наголошується на процесі особистісного буття, що протікає як постійна боротьба протилежностей між зовнішнім і внутрішнім у самореалізації та життєдіяльності людини, а також, на тому, що людина, здійснюючи життєдіяльність в онтологічному просторі, на основі норм природно-правового і соціоприродного простору формує внутрішні життєві плани, стратегії й установки.

Акцентується увага на тому, що досліджувати природу і сутність людини можна за двома основними підходами: природним і надприродним, беручи за основу те, що вона є істотою активною, діяльною і вільною, сама визначає параметри свого правового буття. Природний (натуралістичний) підхід полягає в тому, що людина є результатом розвитку природи, через що її (людину) розуміють і пояснюють як природну, зважаючи на всі наслідки такого розуміння. Надприродний підхід, навпаки, полягає в тому, що людина є породженням певної нематеріальної духовної першооснови, що визначає надприродну природу людини.

Людське суспільство, по суті, пов'язане з природним правом, оскільки це право самоорганізується, і люди за своєю природою також схильні до самоорганізації. Права людини є основою природно-правового простору, тобто, якщо можна так сказати, природно-правовий простір існує як певна міра дотримання прав людини, що дані їй від природи, а також як міра істинності і відповідності поведінки людини нормам онтологічного простору. Людина в онтологічному і природно-правовому просторі наділена автономією, що полягає в пріоритеті її суб'єктивних прав. За умови розвитку людини в колективі кожен член цього колективу повинен сприйматися як індивід, з неповторним «набором» властивостей.

Для розкриття природи людини дуже важливо те, що людина ніколи не сформується як людина і не розкриється для світу без стійкого відчуття внутрішньої свободи, тобто свободи від будь-яких ідеологічних догм.

Ключові слова: природне право, природно-правовий простір, правова поведінка, праволомна поведінка, соціоприродний простір.

Постановка проблеми. У контексті розгляду особливостей існування людини у природно-правовому просторі важливо звернути увагу на проблеми, що стосуються можливості вибору людиною того чи іншого виду власної поведінки, а також на проблеми самооцінки, системи цінностей, ціннісних орієнтацій та свободи.

Антропологічний підхід до права дозволяє висвітлити нові грані правової реальності, правового життя людини, яких не розкривало позитивістське праворозуміння. Антропологія права налаштована на вивчення правових форм та умов життя людини в суспільстві. Різне розуміння людини в правових культурах свідчить, що право твориться вільною волею людини.

У межах антропологічної інтерпретації права формується і принципово новий підхід до конструювання сучасних правових норм, де враховуються психологічні і біологічні стани людини, її морально-етичні, духовно-моральні цінності, конкретні умови, у яких перебуває людина, що вступає у правовідносини. У цьому сенсі, з погляду юридичної антропології, особистісні якості людини сучасний суб'єкт правотворчої діяльності враховує не достатньо.

Людина, вдосконалюючись, стверджуючи свою гідність, не повинна робити цього на шкоду оточенню і зобов'язана враховувати інтереси всіх людей та норми онтологічного простору. Якщо цього не дотримано, виникає питання про природно-правову відповідальність за свою поведінку. Від правильного трактування цієї проблеми залежить можливість поліпшення якості морально-правового становлення людини, оскільки кінцевою метою цього процесу є формування людини, яка усвідомлює відповідальність за свою поведінку, що не суперечить основоположним принципам і нормам природного права. Невіддільною частиною активної природно-правової життєвої позиції людини є усвідомлення відповідальності за свої вчинки перед рідними, близькими, сім'єю, колективом, суспільством, державою, що виступає метою формування духовно і морально багатой людини.

Аналіз дослідження проблеми. Проблемним аспектом дослідження сутнісних властивостей людини у природно-правовому просторі є особливість врегулювання взаємовідносин людей задля забезпечення правового порядку і гармонії в суспільстві, шляхом підвищення правосвідомості і правової волі як визначального чинника правомірного існування людини. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів і філософів різних періодів становлення філософсько-правової думки, а саме: праці А. Алексєєва, Т. Гарасиміва, О. Грищук, К. Бачіашвілі, Г. Гегеля, С. Сливки, В. Соловйова, Ю. Хабермаса, Р. Хамітова.

Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах антропологічної інтерпретації права формується і принципово новий підхід до конструювання сучасних правових норм, де враховано психологічні і біологічні стани людини, її морально-етичні, духовно-моральні цінності, конкретні умови, в яких перебуває людина, що вступає у правовідносини.

Мета полягає в тому, щоб з філософсько-правового погляду проаналізувати ті питання, які найбільш дотичні до розуміння сутнісних властивостей людини у природно-правовому просторі.

Виклад основного матеріалу. Важливо обґрунтувати можливість і необхідність ціннісного самовизначення людини. В літературі слушно зауважено, що свідомість людини породжує ситуацію вибору, у якій людина керується ціннісними критеріями. Зазвичай навколо себе і в собі самій людина знаходить безліч різних ціннісних орієнтацій, іноді недосконало узгоджених між собою, і безліч думок про світ, природно-правовий простір, одні з яких чомусь вважаються істинними, а інші – хибними.

Щодо особливостей існування людини у природно-правовому просторі, то варто зазначити, що процес особистісного буття протікає як постійна боротьба протилежностей між зовнішнім і внутрішнім у самореалізації і життєдіяльності людини. Людина, здійснюючи життєдіяльність в онтологічному просторі, на основі норм природно-правового і соціоприродного простору формує внутрішні життєві плани, стратегії й установки. Оскільки в кожній із соціальних систем і груп є приписи, санкції і норми, які й висувають стереотипні вимоги до людини незалежно від її індивідуальних особливостей, то вони й визначають її поведінку в конкретній соціальній системі – через виконання заданих соціальних функцій і ролей. Тож тільки від людини залежить, чи зможе вона визначити (закріпити) пріоритетним правомірне існування, навіть якщо її оточення дотримуватиметься протилежних поглядів.

Свою поведінку людина вибудовує відповідно до своєї ціннісної орієнтації і мотивації, які й визначають її внутрішній світ та основи життєдіяльності, а також відтворення цінностей життя і культури. Тому погоджуємося з тим, що дослідити існування і мотивації поведінки людини у природно-правовому просторі неможливо без вивчення аксіологічних моментів взаємозв'язку людини і права [1, с. 83].

Щодо зв'язку свідомості людини і її свободи деякі науковці зазначають, що інтеріоризація тісно пов'язана з мисленням людини. Процес мислення, а як наслідок, осмислення людиною власної поведінки, зароджується з моменту, коли вона починає внутрішньо «обдумувати» свою життєдіяльність. Очевидно, що здійснення вибору передбачає оцінку, відповідь на запитання, що добре, а що погано, зокрема і в поведінці людини. Кардинально змінити поведінку людини може тільки самооцінка. Свідомість породжує вибір, людську свободу. Тож оскільки людина наділена свідомістю, вона має «право» вибору. Свобода – це і є здатність діяти відповідно до заздалегідь ухвалених рішень. Звичайно, безглуздо говорити про свободу, якщо не існує об'єктивних можливостей вибору [2, с. 184].

Людина у своїй поведінці враховує ставлення суспільства до своєї поведінки, а тому намагається діяти відповідно до вимог природного права (суспільних моральних цінностей). Тоді моральні цінності, що притаманні кожній людині, а також є основою кожного соціуму, регулюють поведінку людини в соціумі [3, с. 253].

Відтак вважаємо за доцільне аналізувати природу і сутність людини, беручи за основу те, що вона є істотою активною, діяльною і вільною, сама визначає параметри свого правового буття. Досліджувати природу і сутність людини можна за двома основними підходами: природним і надприродним [4, с. 60].

Природний (натуралістичний) підхід полягає в тому, що людина є результатом розвитку природи, через що її (людину) розуміють і пояснюють як природну, зважаючи на всі наслідки такого розуміння.

Надприродний підхід, навпаки, полягає в тому, що людина є породженням певної нематеріальної духовної першооснови, що визначає надприродну природу людини [5, с. 84].

Прихильники природної сутності людини пояснюють причини, що визначають її природу, певними природними об'єктивними закономірностями розвитку матеріального світу [6, с. 62]. За допомогою природних причин і закономірностей вони намагаються пояснити всі якості людини, зокрема моральні і духовні.

Прихильники ж надприродної сутності людини вбачають ці причини в деяких надприродних, нематеріальних сутностях (Бог, Світовий дух тощо), а також в сутностях (причинах), які існують поза природою, поза матерією, у силах, що стоять над природою, над матерією і керують ними [5, с. 96].

У контексті розгляду питання природи людини важливо зрозуміти ще й природу праволомної поведінки людини і шляхи її усунення. Потрібно з'ясувати, чи закладено причини праволомної поведінки людини в самій природі людини. Ствердна відповідь на це питання означає, що праволомну поведінку не можна перебороти, а боротьба з нею за допомогою позитивного права і

закону – безперспективна. Якщо ж причини праволомної поведінки людини – у світі поза людиною і пов'язані з конкретно-історичною формою її існування, то праволомна поведінка людини зумовлена не її незмінною природою, а конкретно-історичними, соціально-економічними умовами, у яких вона живе. У такому разі однією з причин праволомної поведінки є соціально-економічна нерівність людей. І як тільки цю соціально-економічну нерівність буде подолано, зменшиться й відсоток праволомної поведінки.

Аналізуючи причини праволомної поведінки людини, дослідники найчастіше аргументують, а то й виправдовують таку поведінку відсутністю в людини достатніх соціальних умов життя (погане житло, низька зарплата, відсутність освіти тощо) [7; 8; 9], тобто відсутністю практичної реалізації соціальних гарантій, за дотримання і реалізації яких будуть усунуті й причини праволомної поведінки.

Такі твердження вважаємо не достатньо обґрунтованими. До прикладу, злочини вчиняють не тільки соціально незахищені люди, а й люди, які соціально цілком забезпечені. Тож фактор соціально незахищеності не є показником праволомної поведінки людини. Слушною є навіть думка, що людина з нижчим майновим статусом не «зіпсута» благами цивілізації, а тому не має ні фінансової, ні фізичної можливості вчиняти певні праволомні дії, оскільки змушена думати про роботу, щоб забезпечити собі належні умови проживання, а також часто звертається до Бога по допомогу і намагається не порушувати норм моралі, релігійних норм, а отже, і норм природного права [10; 5]. Як свідчить історичний досвід, ні в одній країні з найвищим рівнем соціального забезпечення не вдалося ліквідувати злочинність. З уваги на сказане, питання про мінливість чи незмінність людської природи завжди було і є центральним у філософії, соціології, психології та правознавстві.

Саме в природно-правовому просторі людина стає активною, вона зіставляє загальний добробут із власним, оцінюючи вигідність або невикладність адресованих їй пропозицій.

Людське суспільство, по суті, пов'язане з природним правом, оскільки це право самоорганізується, і люди за своєю природою також схильні до самоорганізації. Права людини є основою природно-правового простору, тобто, якщо можна так сказати, природно-правовий простір існує як певна міра дотримання прав людини, що дані їй від природи, а також як міра істинності і відповідності поведінки людини нормам онтологічного простору. Людина в онтологічному і природно-правовому просторі наділена автономією, що полягає в пріоритеті її суб'єктивних прав. За умови розвитку людини в колективі кожен член цього колективу повинен сприйматися як індивід, з неповторним «набором» властивостей. Звичайно, позитивне право держави не може забезпечити людині високого рівня її індивідуалізації в суспільстві, скажімо, через нормативне закріплення прав та обов'язків, враховуючи особливості кожного індивіда. Як правило, за основу береться певна категорія людей (за фізичними, політичними, майновими, віковими, професійними особливостями). Якщо розглядати права людини, її існування за нормами природного права, то воно (право) індивідуалізує свої норми, надає і визнає автономію людини, дозволяючи щось одній людині і забороняючи це іншій.

Для розкриття природи людини дуже важливо те, що людина ніколи не сформується як людина і не розкриється для світу без стійкого відчуття внутрішньої свободи, тобто такої свободи, що припускає свободу від будь-яких ідеологічних догм. І саме цей вид свободи людини у природно-правовому просторі впливає чи не найбільше на вибір і на право вибору особливостей власної поведінки. За умови недостатньої внутрішньої свободи зростання якісного показника внутрішнього світу людини зведеться до мінімуму, адже наскільки гармонійним і невимушеним є внутрішнє осмислення і перетворення людиною навколишньої дійсності, настільки повно вона зможе осмислити і втілити в життя норми природного права, а якщо не буде так званого внутрішнього розуміння, то ніщо не змусить людину до певних дій і вчинків.

Висновки. Кожна людина є представником тієї чи іншої соціально-культурної спільності. Утверджені в спільноті конкретні цінності, уподобання, менталітет дозволяють людині визначити

свою самобутність, залишатися самою собою, що, в підсумку, веде до прояву і збереження індивідуальності, а то й до формування власного бачення природно-правового простору як набору моральних, релігійних і духовних цінностей.

Не потрібно змушувати людину визнати конкретні природно-правові установки саме в такому вигляді, як хочеться нам, адже в конкретної спільноти людей, що мають однакові ознаки (територія проживання, вік, стать, освіта, культурні традиції, релігійні переконання), одні й ті самі природно-правові цінності, хоча й визнаються та сприймаються по-різному, а отже, поведінкові аспекти, пов'язані з їх дотриманням, також різняться. Це, до прикладу, як віра в Бога: у різних релігійних течіях навіть ім'я Всевишнього звучить по-різному, різняться й обрядово-традиційна компонента, але суть незмінна – віра у Вищу силу. Тому не потрібно людину «перекроювати» на власний лад, якщо її переконання не несуть зла і не порушують прав інших людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов А. И. (2006). Функции правосознания и их роль в реализации функций права. *Правоведение*. № 5. С. 30–31.
2. Розов М. А. (1988). Проблема человека и гуманитарные науки. Новосибирск. 432 с.
3. Омельчук О. М. (2012). Вплив суспільної моралі на поведінку людини. *Педагогічний дискурс*. Вип. 12. С. 250–253.
4. Гегель Г. В.-Ф. (1990). Философия права : пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и прим. В. С. Нерсесянц. М. : Мысль. 524 с.
5. Сливка С. (2010). Філософія права : навч. посіб. К. : Атіка. 264 с.
6. Сливка С. (2012). Філософія права : навч. посіб. К. : Атіка. 256 с.
7. Гришук О. В. (2007). Людська гідність у праві: філософські проблеми. К. : Атіка. 432 с.
8. Ермоленко А. Н. (1994). Этика ответственности и социальное бытие человека. Киев : Наук. думка. 200 с.
9. Ильин И. А. (1994). О сущности правосознания. Собр. соч. : в 10 т. М. : Рус. книга. Т. 4. 624 с.
10. Бачинин В. А. (2000). Морально-правовая философия. Харьков : Консум. 208 с.

REFERENCES

1. Abramov A. Y. (2006). **Funktsyy pravosoznaniya y ykh rol v realizatsyy funktsyi prava** [The functions of legal awareness and their role in the implementation of the functions of law]. *Pravovedeniye*. № 5. P. 30–31.
2. Rozov M. A. (1988). **Problema cheloveka y humanytarnye nauky** [The problem of man and the humanities]. Novosybyrsk. 432 p.
3. Omelchuk O. M. (2012). **Vplyv suspilnoi morali na povedinku liudyny** [The influence of social morality on human behavior]. *Pedahohichnyi dyskurs*. Vyp. 12. P. 250–253.
4. Hehel H. V. F. (1990). **Fylosofiya prava** [Philosophy of Law] : per. s nem.; red. y sost. D. A. Kerymov y V. S. Nersesians ; avt. vstup. st. y prym. V. S. Nersesians. M. : Mysl. 524 p.
5. Slyvka S. S. (2010). **Filosofiiya prava** [Philosophy of Law] : **navch. posib**. K. : Atika. 264 p.
6. Slyvka S. S. (2012). **Filosofiiya prava** [Philosophy of Law] : **navch. posib**. K. : Atika. 2012. 256 p.
7. Hryshchuk O. (2007). **Liudska hidnist u pravi: filosofski problemy** [Human dignity in law: philosophical problems]. K.: Atika. 432 p.
8. Ermolenko A. N. (1994). **Etyka otvetstvennosti y sotsyalnoe bytie cheloveka** [Ethics of Responsibility and Human Social Being]. Kyev : Nauk. dumka. 200 p.
9. Ylyn Y. A. (1994). **O sushchnosti pravosoznaniya** [About the essence of justice]. *Sobr. soch.* : v 10 t. M. : Rus. knyha. T. 4. 624 p.
10. Bachynyn V. A. (2000). **Moralno-pravovaia fylosofiya** [Moral and legal philosophy]. Kharkov : Konsum. 208 p.

Дата надходження: 18.08.2020 р.

Aliona Romanova

Institute of Jurisprudence and Psychology at
Lviv Polytechnic National University,

Doctor of Law, Professor
of the Department of Theory and Philosophy of Law

ESSENTIAL HUMAN CHARACTERISTICS IN NATURAL AND LEGAL ENVIRONMENT

The peculiarity of the essential characteristics of a person in the natural and legal environment is revealed. It consists in the possibility of a person's choice of one or another type of his / her own behavior, as well as problems of self-appraisal, system of values, valuable orientations and freedom of man.

Great attention is paid to the process of personal being, which takes place as a constant struggle of opposites between external and internal elements of self-realization and vital activity of man, and in addition, the fact that man, exercising vital activity in the ontological space, forms internal life plans, strategies and attitudes based on the norms of natural and legal, socio-natural environment.

It is proved that the nature and essence of man are investigated by two basic approaches: natural and supernatural, taking into account the fact that man is an energetic, active and free being that determines the parameters of his / her legal existence.

The natural (naturalistic) approach is that man is the result of the development of nature, because of which he (man) is understood and explained as natural, given all the consequences of such an understanding. The supernatural approach, on the contrary, is that man is the product of a certain intangible spiritual basis that determines the supernatural nature of man.

Human society is essentially connected with natural law, because this right is self-organizing, and people by nature are also prone to self-organization. Human rights are the basis of natural-legal space, ie, so to speak, natural-legal space exists as a measure of respect for human rights given to it by nature, as well as a measure of truth and conformity of human behavior to the norms of ontological space. Man in the ontological and natural-legal space is endowed with autonomy, which is the priority of his subjective rights. Under the condition of human development in the team, each member of this team should be perceived as an individual with a unique «set» of properties.

It is very important for the disclosure of human nature that a person will never be formed as a person and will not be revealed to the world without a lasting sense of inner freedom, ie such freedom that implies freedom from any ideological dogmas.

Key words: natural law, natural and legal environment, legal behavior, unlawful behavior, socio-natural space.